

فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال ۷، شماره پیاپی ۲۸، زمستان ۱۳۹۶

شاپای چاپی: ۶۷۳۵-۲۲۵۱ - شاپای الکترونیکی: ۷۰۵۱-۲۴۲۳

<http://jzpm.miau.ac.ir>

تحلیل وضعیت اشتغال بخش‌های عمده اقتصادی در شهرستان‌های استان اردبیل

هوشنگ سرور: استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه مراغه، مراغه، ایران

رحیم سرور: استاد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

سولماز سرباز گلی: کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه مراغه، مراغه، ایران

پذیرش: ۱۳۹۵/۱۲/۲۰

صص ۹۴-۸۱

دریافت: ۱۳۹۵/۵/۲۸

چکیده

مبحث اشتغال و به طور کلی نوع فعالیت نیروی انسانی در بخش‌های مختلف از موضوعات مهم جغرافیای اقتصادی می‌باشد. در اقتصاد ایران اشتغال از دغدغه‌های اصلی سیاست‌گذاران اقتصادی است و همچنین بخش‌های اقتصادی از ارکان توسعه هر منطقه محسوب می‌شود. لازمه‌ی تدوین یک برنامه مناسب برای اشتغال‌زایی و توسعه پایدار منطقه، شناخت دقیق از استعدادها و توان‌های بالقوه بخش‌ها و چگونگی ترکیب آن در مناطق می‌باشد، تا بر اساس این شناخت برنامه‌ریزی و اشتغال‌زایی متوازن و متعادلی در هر یک از بخش‌ها و مناطق ایجاد شود. این تحقیق بصورت توصیفی و تحلیلی به مطالعه وضعیت اشتغال بخش‌ها و گروه‌های عمده فعالیت‌های اقتصادی در مراکز شهرستان‌های استان اردبیل طی سال‌های ۹۰-۱۳۸۵ پرداخته است. مدل‌های مورد استفاده در این تحقیق، مدل تغییر سهم با هدف تعیین ضریب رشد و پیش بینی وضعیت اشتغال بخش‌های اقتصادی هر یک از شهرستان‌ها، مدل ضریب مکانی برای تعیین وضعیت هر یک از بخش‌های اقتصادی از نظر صادرات و واردات و همچنین محاسبه نرخ بیکاری می‌باشد. نتایج حاصله نشان دهنده وجود عدم تعادل بین بخش‌های سه گانه اقتصادی می‌باشد. بطوری‌که بخش خدمات در استان بصورت فزاینده رشد نموده و بر بخش‌های دیگر مسلط شده است. نرخ بیکاری در استان در سال ۱۳۸۵ (۱۲/۸۴) درصد و در سال ۱۳۹۰ به (۱۶/۹۲) درصد افزایش یافته است. نرخ رشد در کل اقتصاد مرجع (اردبیل) برابر ۰/۰۹ می‌باشد. در بین بخش‌های اقتصادی استان طی سال‌های ۹۰-۱۳۸۵ بخش کشاورزی مثبت و دارای صعود بوده است. همچنین در طی سال‌های ۹۰-۱۳۸۵ در استان بخش کشاورزی صادرکننده کالا، و جزء فعالیت‌های پایه‌ای و بخش خدمات و صنعت واردکننده کالا و جزء فعالیت غیرپایه‌ای محسوب می‌شوند.

واژه‌های کلیدی: اشتغال، استان اردبیل، مدل تغییر سهم، ضریب مکانی.

بیان مسأله:

اقتصاد فضایی^۱ از موضوعات مهم جغرافیایی می باشد. برنامه ریزی منطقه ای به عنوان یکی از گرایش های مهم جغرافیا با بررسی مباحثی همچون تغییرات فضایی تولید، تبادل و مصرف کالا، خدمات، اطلاعات و رابطه بین جمعیت و تخصیص منابع ثروت در فضاهای جغرافیایی بدنبال تحقق عدالت اجتماعی و توسعه پایدار در مناطق هستند (Mohammdi, 2011: 18). موضوع اشتغال نیروی انسانی از شاخص های مهم در ارزیابی میزان توسعه یافتگی مناطق و کشورها محسوب می شود. با توجه به اهمیت صنعتی شدن در افزایش بازدهی تولیدات بخش های اقتصادی و همزمان حل مسئله اشتغال بسیاری از کشورهای در حال توسعه، این کشورها فرایند صنعتی شدن را در اولویت سیاست گذاری و برنامه های خود قرار داده اند. زیرا با فرایند صنعتی شدن کشورها بجای صدور مواد و کالاهای خام، آنها را در فرایند مختلف تولید بکار گرفته و از این طریق بخش های زیادی را درگیر چرخه تولید می کنند (Sarvar, 2006: 125). با بهبود فضای تولید و کسب و کار ضمن افزایش اشتغال در بخش های اقتصادی به ویژه صنعت و خدمات، صادرات کالا و خدمات افزایش یافته و در نتیجه درآمد سرانه و رفاه عمومی مردم نیز ارتقاء خواهد یافت. در مباحث جغرافیایی هم مسئله اقتصاد و از آن جمله اشتغال از اهمیت زیادی برخوردار می باشد. چرا که جغرافیا بدنیال تنظیم روابط بین جامعه انسانی و محیط می باشد. در صورتی می توان به این رابطه منطقی دست یافت که از منابع انسانی و اقتصادی و طبیعی هر منطقه بنحو مقتضی و شایسته ای استفاده نمود. این امر مهم از طریق برنامه ریزی آمایش سرزمین و استفاده از پتانسیل های سرزمینی مناطق در جهت تثبیت جمعیت و ایجاد تعادل و توازن در توزیع آن محقق خواهد شد (Dadashpour, 2013: 3). در دهه های اخیر فقدان و کم اهمیت بودن مطالعات و رویکردهای آمایشی در برنامه های ملی ایران موجب ایجاد شکاف فضایی و اقتصادی در مناطق جغرافیایی شده است. بطوری که صنعتی شدن و استقرار مرکز صنعتی محدود به تهران و تعدادی محدودی از مراکز استانی شده و مابقی استانها از نمودهای صنعتی شدن کمتر برخوردار شده اند. (Ahmadipour, 2012: 3). این مسئله با افزایش بیکاری و در نتیجه موج مهاجرت ملی و حتی فراملی (خروج نخبگان) همراه بوده است. البته مسئله فقط به مهاجرت و افزایش جمعیت به کلانشهرهای صنعتی ختم نمی شود. بلکه فرصت های کم اشتغال در استان های کمتر توسعه یافته، گرایش به اقتصادهای غیر رسمی همچون قاچاق، اشتغال زیاد در بخش کشاورزی و دامداری و فشار بر منابع طبیعی و تخریب محیط زیست از پیامدهای نامطلوب عدم توسعه می باشد. از این رو در اقتصاد ایران اشتغال از دغدغه های اصلی سیاست گذاران و برنامه ریزان است و از دیرباز به عنوان یکی از عمده ترین جلوه های تلاش گروهی انسانها در ساختن جوامع خویش مطرح بوده است (Kermani, Jamshidi, 1999: 7).

برای رسیدن به سطوح بالای اشتغال نیاز به برنامه ریزی و سیاست گذاری منطقه ای می باشد. لازمه هر برنامه ریزی دسترسی و برخورداری از اطلاعات و داده های جغرافیایی به ویژه جغرافیای اقتصادی آن منطقه می باشد. بررسی و شناخت نحوه پراکندگی فعالیت های اقتصادی به تفکیک نوع فعالیت، ساختار اشتغال هریک از بخش های اقتصادی در سطح استان و شهرستانها می تواند در سیاست گذاری های اقتصادی و تهیه برنامه های اقتصادی و اجتماعی بسیار مفید و کاربردی باشد. امروزه در مباحث جغرافیایی، برنامه ریزی به روش متمرکز و ملی به دلیل فقدان شناخت کافی از مسائل و ویژگی ها و پیچیدگی های انسانی، اقتصادی و طبیعی مناطق جای خود را به برنامه ریزی منطقه ای و محلی داده است. نگاه خطی و یکسان سنت برنامه ریزی متمرکز در گذشته به نادیده گرفتن استعدادها، توانایی های مناطق در ابعاد مختلف از یک سوء و تمرکزگرایی اقتصادی و اجتماعی در مناطق خاص و تخصیص های بودجه ای ناکافی به سایر مناطق جغرافیایی از سوی دیگر موجب ایجاد شکاف بین مناطق مختلف کشور بویژه در ابعاد اقتصادی و مصادیق آن همچون تولید و اشتغال شده است (Sobhani et al, 2002: 160). بنابراین پرداختن به ابعاد فضایی مسائل اقتصادی و رفع موانع موجود تولید و بهبود فضای کسب و کار برای تحقق عدالت اجتماعی و عدالت جغرافیایی از جمله مهم ترین دغدغه ها و اهداف کشورها محسوب می شود و راهبردها و برنامه های متعددی برای تحقق این امر اتخاذ می شود. در این میان موضوع اشتغال نیروهای انسانی فعال در جامعه ابزار مهمی برای توسعه و پیشرفت کشورهاست. این مسئله در ایران هم مانند سایر کشورهای در حال توسعه به دلیل وجود نیروی انسانی جوان

¹. Spatial Economy

از اهمیت اساسی برخوردار می‌باشد. تا جایی که حل مسئله اشتغال همیشه از اولویت برنامه های توسعه ملی و منطقه‌ای بعد از انقلاب تاکنون بوده است (Sabagh Kermani, 2002:61).

یکی از روش‌های مطلوب بررسی و تحلیل بخش‌های و زیربخش‌های اقتصاد منطقه استفاده از مدل‌های تحلیلی ضریب مکانی و تغییر سهم می‌باشد. در این روش با استناد به داده های اشتغال در دوره‌های مختلف می‌توان میزان رشد بخش‌های کشاورزی، صنعت و خدمات در سطح منطقه و نیز به تفکیک تقسیمات سیاسی داخل منطقه مورد بررسی قرار داد. با مقایسه میزان رشد عناصر فضایی درون منطقه با یکدیگر و نیز با مرکز منطقه می‌توان کمیت و کیفیت توسعه منطقه را مشخص نمود. یافته های حاصل از تحلیل مدل ضریب مکانی می‌تواند به مشخص شدن مزیت نسبی اقتصادی منطقه و زیر مجموعه‌های آن کمک نماید. همچنین یافته‌های حاصل از ضریب تغییر سهم دورنمای اشتغال در هر یک بخش‌های اقتصادی را پیش بینی می‌نماید (Mesrinejad et al, 2002:110). بر این اساس هدف اصلی مقاله بررسی و پایش وضعیت و تغییرات اشتغال هریک از بخش‌های اقتصادی در طی سالهای ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ شهرستانهای استان می باشد. در این راستا می‌توان اهداف دیگری همچون مشخص شدن وضعیت هر یک از شهرستان‌های استان از نظر اقتصاد پایه و غیر پایه در هر یک بخش‌ها، مزیت نسبی اقتصادی شهرستان‌ها، مقایسه وضعیت توسعه شهرستان‌ها در بخش‌های توسعه با یکدیگر و با مرکز استان، و نیز پیش بینی اشتغال در سال ۱۳۹۵ با تداوم وضعیت موجود مد نظر می باشد. جهت نیل به این اهداف مهم‌ترین سؤالاتی که این پژوهش دنبال پاسخگویی به آنهاست، عبارتند است از:

۱. بر اساس مدل ضریب مکانی در هر یک از شهرستان‌های استان اردبیل کدام یک از بخش‌های اقتصادی به عنوان فعالیت پایه محسوب می شود؟
۲. بر اساس مدل تغییر سهم وضعیت اشتغال بخش‌های سه گانه اقتصادی در هریک از شهرستان‌های استان اردبیل در سال ۱۳۹۵ به چه صورت می باشد؟

مبانی نظری و پیشینه تحقیق:

توسعه اقتصادی در هر سرزمین وابسته به کارایی، تلفیق و ترکیب بهینه بخش‌های اقتصاد (کشاورزی، صنعت و خدمات) می باشد. اتکا و وابستگی بر یک بخش اقتصادی برای پیشرفت و شکوفایی اقتصادی کاری عبث و بیهوده می‌باشد. پیشرفت کشاورزی در سایه توسعه صنعت و خدمات اتفاق می‌افتد. زیرا با پیشرفت صنعت و ارائه محصولات صنعتی به بخش کشاورزی با قیمت مناسب و همینطور بخش خدمات و انتقال دانش نوین کاربران زمینه توسعه کشاورزی صادراتگرا با بازدهی محصولات بیشتر و آسیب پذیری کمتر محیط زیست فراهم می شود. هیچ کشوری در دنیا وجود ندارد که در یکی از بخش‌ها به توسعه رسیده باشد. بلکه صرفاً از طریق نگرش سیستمی و ترکیب بهینه سه بخش اقتصادی و ایجاد رابطه منطقی مابین بخش‌های اقتصادی به توسعه پایدار رسیده‌اند (Motiei, 1999:61). بخش کشاورزی: یکی از بخش‌های اصلی فعالیت های اقتصادی است که با وجود مزیت های نسبی اقتصادی چشمگیر، از حیث توسعه اشتغال معمولاً بخشی فروگرفته و دارای محدودیت ارزیابی می‌شود. زیرا که با پیشرفت در صنعت و مکانیزه شدن بخش کشاورزی نیاز به نیروی انسانی در این بخش کاهش یافته و در مقابل بخش خدمات و شغل‌هایی همچون بازاریابی، حمل و نقل، پایانه حمل و نقل کالاهای وابسته و وابسته به بخش کشاورزی افزایش می‌یابد.

بخش صنعت یکی از مهم‌ترین عناصر و عوامل رشد و توسعه اقتصادی می باشد رشد و توسعه بخش صنعت، زمینه و امکان رشد و توسعه سایر بخش‌ها از جمله کشاورزی، بهداشت و درمان، حمل و نقل و انرژی را فراهم می‌کند. بخش صنعت دارای بیشترین ظرفیت اشتغال زایی می باشد و می‌تواند موتور محرکه سایر بخش‌ها و اقتصاد کشورها باشد. برای توسعه کشورها و غلبه بر چالش‌هایی اقتصادی همچون فقر، بیکاری صنعتی شدن اولین و آخرین راهکار می‌باشد. زیرا که بخش صنعت می‌تواند علاوه بر اشتغال‌زایی مستقیم موجب تقویت اقتصاد پایه در منطقه و کشور گردد. بدیهی است افزایش فعالیت های پایه در یک منطقه، جریان درآمد منطقه را افزایش می‌دهد. این افزایش موجب ازدیاد تقاضا برای کالا و خدمات در درون آن شده و در نتیجه افزایش فعالیت‌های غیر پایه‌ای در منطقه را موجب می‌شود. لکن مناطق غیر صنعتی با کاهش فعالیت‌های

غیر پایه روبرو بوده و درآمد و اشتغال کمتر و با مهاجرفرستی بیشتری مواجه هستند. بدین ترتیب فعالیت های پایه ای محرک اصلی در هر تغییری به حساب می آیند و روی اقتصاد منطقه تأثیر افزایشی دارند (Ziyari, 1997:75). بخش خدمات: از ارکان اساسی فعالیت های اقتصادی است. با ظهور شهرنشینی شکل می گیرد و با گسترش شهرنشینی پوشش وسیعتری می یابد. مهم ترین شاخص های بخش خدمات عبارتند از: عمده و خرده فروشی، هتل و رستوران، حمل و نقل و انبارداری، اجاره و فعالیت های کسب و کار، اداره امور عمومی، آموزش، بهداشت و مددکاری اجتماعی، سایر فعالیت های خدمات عمومی، اجتماعی و شخصی، سازمان ها، ادارات و دفاتر مرکزی (Zangiabadi et al, 2010:9).

در ارتباط با بحث اشتغال نظریات متعددی وجود دارد، از جمله کینز از اواسط دهه ۱۹۲۰ در انگلستان و سپس در کشورهای دیگر به رواج نظریات مرتبط با اشتغال پرداخت. در سال ۱۹۳۶ با انتشار کتاب نظریه عمومی اشتغال، بهره و پول شهرت جهانی کسب نمود. کینز معتقد بود دولت باید برای رسیدن به اشتغال کامل در اقتصاد دخالت کند. کینز برخلاف نظریات اقتصاد کلاسیک، منتقد رویکرد به اقتصاد آزاد بود. او اعتقاد داشت که سطح اشتغال با میزان تولید و میزان تقاضای مؤثر ارتباط مستقیم دارد، بنابراین به نظر وی تأمین اشتغال کامل و کار برای همه به مراتب مهم تر از تعادل درآمد و هزینه های دولت است (Khodaparast et al, 2010:93). از نظر هاریسون منابع انسانی پایه اصلی ثروت ملت ها را تشکیل می دهند. سرمایه و منابع طبیعی عوامل تبعی تولیدند؛ در حالی که انسان ها عوامل فعالی هستند که سرمایه ها را متمرکز می سازند و از منابع طبیعی بهره برداری می کنند و توسعه ملی را جلو می برند (Todarou, 1987:473).

یکی از نظریات مهم در خصوص اشتغال بخش های اقتصادی توسط کوزنتس انجام شده است. کوزنتس معتقد است در بسیاری از کشورها، از سهم عامل نیروی کار در تولید محصولات کشاورزی کاسته شده، در حالی که سهم نیروی شاغل در بخش صنعت در تمام کشورهای مورد مطالعه روند صعودی داشته است. همچنین بهره وری عوامل تولید در بخش کشاورزی با نرخی مشابه با میانگین بهره وری ملی افزایش یافته ولی بهره وری در بخش صنعت با سرعت بیشتری از میانگین بهره وری کل اقتصاد رشد کرده و نهایتاً اینکه نرخ رشد بهره وری برای کل اقتصاد بوده است (Bakhtiyari, 1999:57).

از نظر علمای اقتصاد و برنامه ریزان توسعه اقتصادی، مطالعه جمعیت شاغل در بخش های سه گانه اهمیت بسیار دارد با شناسایی سهم هر یک از این بخش ها در ساختمان جمعیت شاغل هر منطقه می توان به وضع اقتصاد آن پی برد و برنامه لازم را برای آینده ی اقتصادی آن منطقه طراحی کرد. درحالت کلی می توان گفت هر اندازه رشد اقتصادی ناحیه ای بهتر و سریع تر باشد، نسبت جمعیت شاغل آن در بخش های صنعت و خدمات بیشتر خواهد شد (Asayesh, 1994:74). چگونگی روند توسعه اقتصادی - اجتماعی هر کشور را نیروی انسانی آن تعیین می کند. منابع انسانی پایه اصلی ثروت ملت ها را تشکیل می دهد. بنابراین بهره برداری کامل و متناسب از منابع انسانی هر کشور باید به عنوان یکی از هدف های راهبردی توسعه در نظر گرفته شود (Kazemipour, 2004:21). در مجموع نیروی انسانی هر کشوری از مهم ترین عوامل توسعه محسوب می شود. بر این اساس برای رسیدن به اهداف توسعه آگاهی از کم و کیف اشتغال در بخش های مختلف اقتصادی در سطوح ملی و منطقه ای پیش شرط ضروری برای تهیه برنامه های ملی، منطقه ای و محلی می باشد. در این ارتباط پژوهش های گوناگونی در داخل و خارج کشور برای پایش وضعیت اشتغال در بخش های سه گانه و پیش بینی آنها انجام شده است. در جدول شماره (۱) به نتایج برخی از مطالعات داخلی و خارجی در این زمینه اشاره می شود: (Zangiabadi, 2010:5)

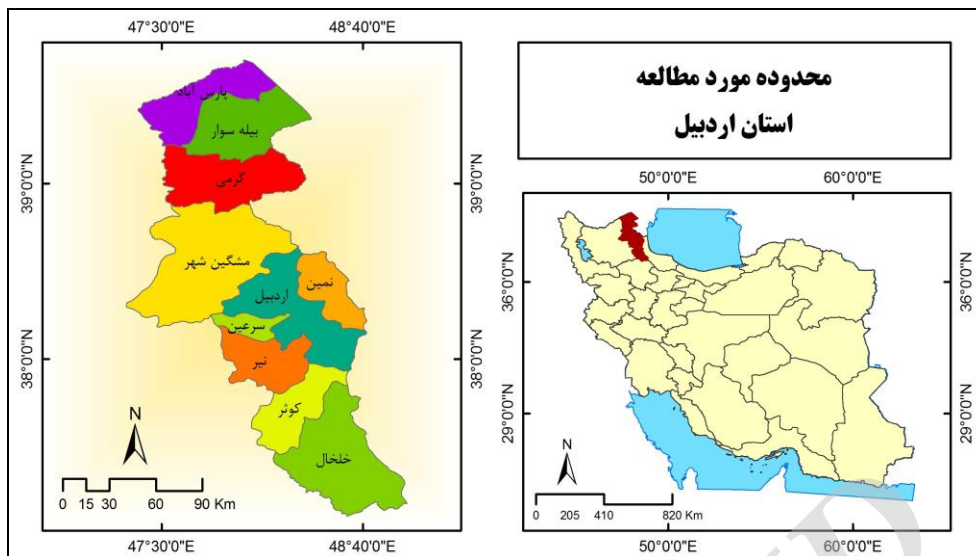
جدول ۱- خلاصه‌ای از پژوهش‌های صورت گرفته در زمینه پژوهش

نام محقق و سال انتشار	عنوان و مکان پژوهش	نتایج و یافته‌ها
صباغ کرمانی ۱۳۸۰، نشریه مدرس علوم انسانی شماره ۱۹	بررسی نابرابریهای منطقه‌ای اشتغال در استان‌های ایران	نابرابری اشتغال در استان‌های مختلف در طول مدت مطالعه کاهش یافته است.
سید احسان حائری (۱۳۸۸) نشریه کار و جامعه شماره ۱۱۵	بررسی اشتغال در استان تهران و شهرستان‌های آن بر پایه مدل تغییر سهم	در طی سالهای ۶۵-۷۵، فعالیت‌های خدمات دارای رشد بالاتر از صنعت و فعالیت‌های کشاورزی دارای ساختار منفی بوده‌اند.
علی زنگی ابادی و شورش آهنگری، ۱۳۹۱، نشریه جغرافیا و مطالعات محیطی شماره ۲	بررسی اشتغال در بخشهای اقتصادی با استفاده از مدل تغییر سهم و ضریب مکانی در شهرستانهای استان آذربایجان غربی	نتایج حاصله نشان می‌دهد که در طی سالهای ۷۵-۸۵ اشتغال در بخش صنعت و کشاورزی شهرستانهای استان کاهش و در بخش خدمات با رشد روبرو بوده است. نرخ بیکاری استان در این دوره ۱۰٫۵٪ و تمام بخشهای اقتصاد بجز بخش صنعت که اندکی نزول داشته از رشد برخوردار بوده‌اند.
هاشم دادش پور و آرمان فتح جلالی ۱۳۹۳ فصلنامه برنامه ریزی منطقه‌ای شماره ۱۱	تحلیلی بر الگوهای تخصصی شدن منطقه‌ای و تمرکز صنایع در ایران	گرایش صنایع در ایران در دو مقطع ۷۶ و ۸۵ بسمت تمرکز فضایی و متمرکز شدن در استانهای تهران، اصفهان و تاحدودی خراسان و خوزستان بوده است. این تمرکز موجب تخصصی شدن صنایع در مناطق صنعتی ایران شده است.
محمد میره‌ای و همکاران ۱۳۹۵ فصلنامه برنامه ریزی منطقه‌ای شماره ۲۱	تحلیلی بر توسعه یافتگی و نابرابریهای آن در استان لرستان	برخورداری از توانهای محیطی، نزدیکی به محورهای توسعه و محدوده‌های صنعتی و در تکمیل زیرساخت‌ها نقش عمده‌ای در توسعه و فقدان آنها در برخی از شهرستانها منجر به توسعه نیافتگی و نابرابری فضایی می‌گردد.

ماخذ: مطالعات اسنادی نگارندگان ۱۳۹۵.

مواد و روش تحقیق:

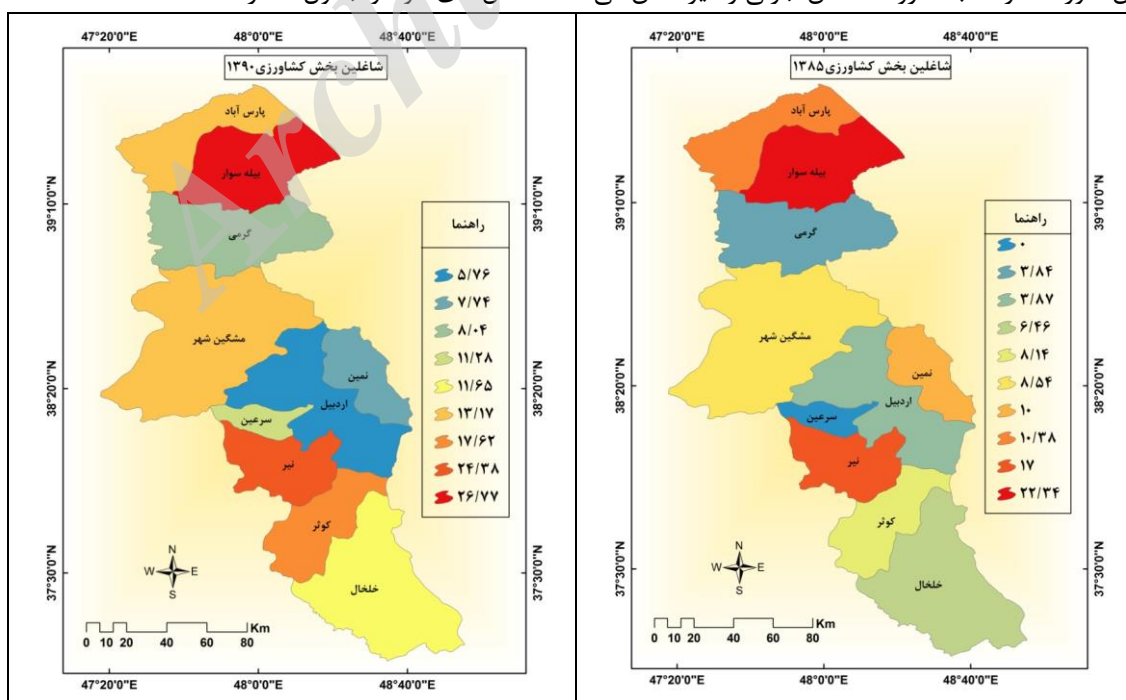
این تحقیق از نظر نوع و ماهیت توصیفی-تحلیلی و از نظر هدف کاربردی می‌باشد. روش جمع‌آوری اطلاعات مبتنی بر مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای است. داده‌های مورد نیاز شامل شاخص اشتغال در بخش‌های سه گانه اقتصاد (کشاورزی، صنعت و خدمات) و نرخ بیکاری در استان و شهرستانها بوده که از نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن سالهای ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ مرکز آمار ایران استخراج گردیده است. برای تحلیل از مدل‌های تغییر سهم، ضریب مکانی، نرخ بیکاری و برای انجام محاسبات و تهیه خروجی نقشه‌ها از نرم‌افزارهای *Excel* و *Arc GIS* استفاده شده است. استان اردبیل با مساحتی بالغ بر ۱۷۸۰۰ کیلومتر مربع بین ۴۷ درجه و ۳ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۵۵ دقیقه طول شرقی و ۳۷ درجه و ۴۵ دقیقه تا ۳۹ درجه و ۴۲ دقیقه عرض شمالی، در شمال غربی ایران واقع شده است. این استان از شمال به جمهوری آذربایجان و از غرب به استان آذربایجان شرقی و از جنوب به استان زنجان و از شرق به استان گیلان محدود می‌شود. بر اساس تقسیمات کشوری سال ۱۳۹۱ استان اردبیل دارای ۱۰ شهرستان، ۲۹ بخش، ۲۶ شهر، ۱۱۳ دهستان و ۳۰۳۱ آبادی دارا ی سکنه می‌باشد (Salname amari Ardabil, 2009:3).

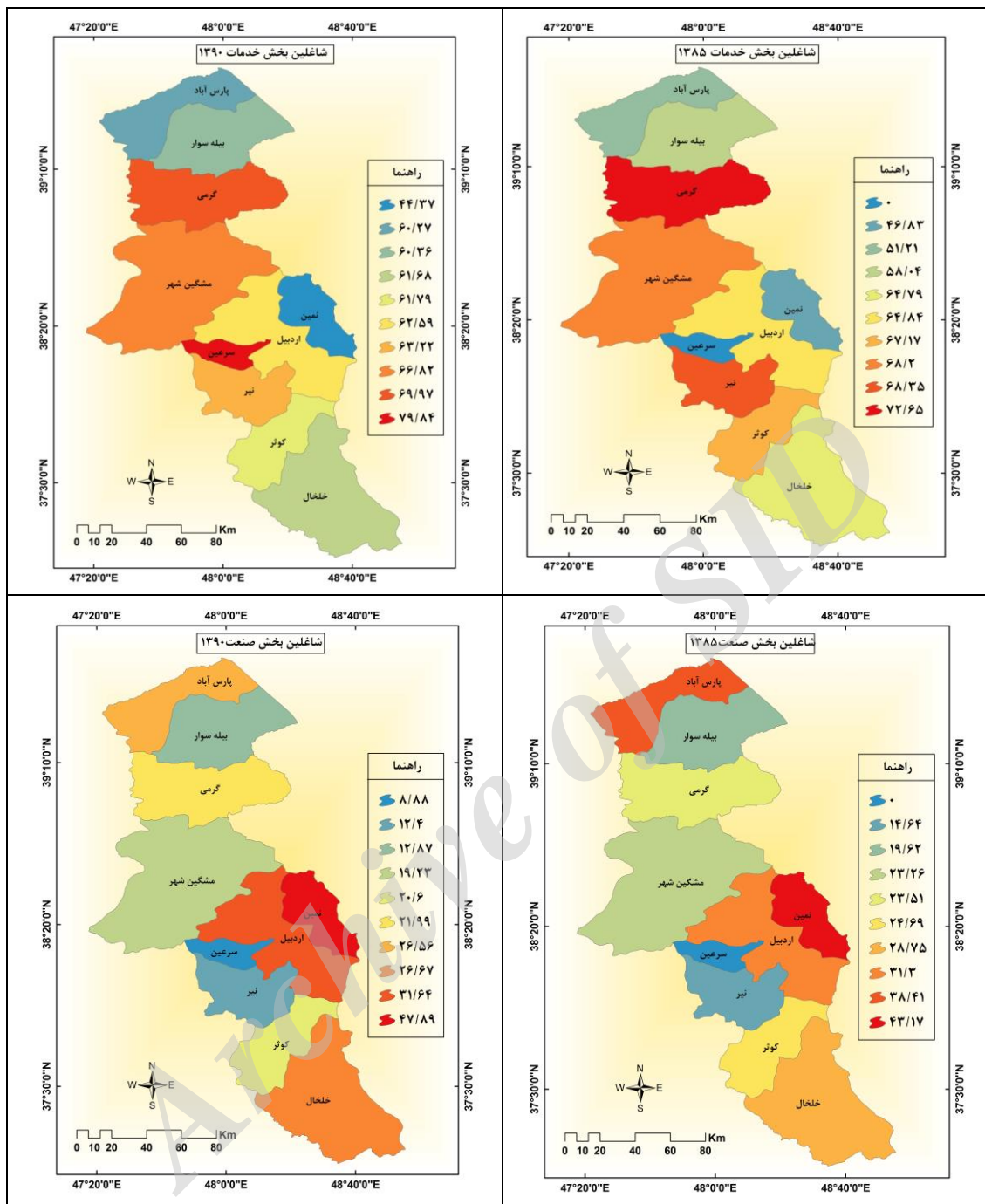

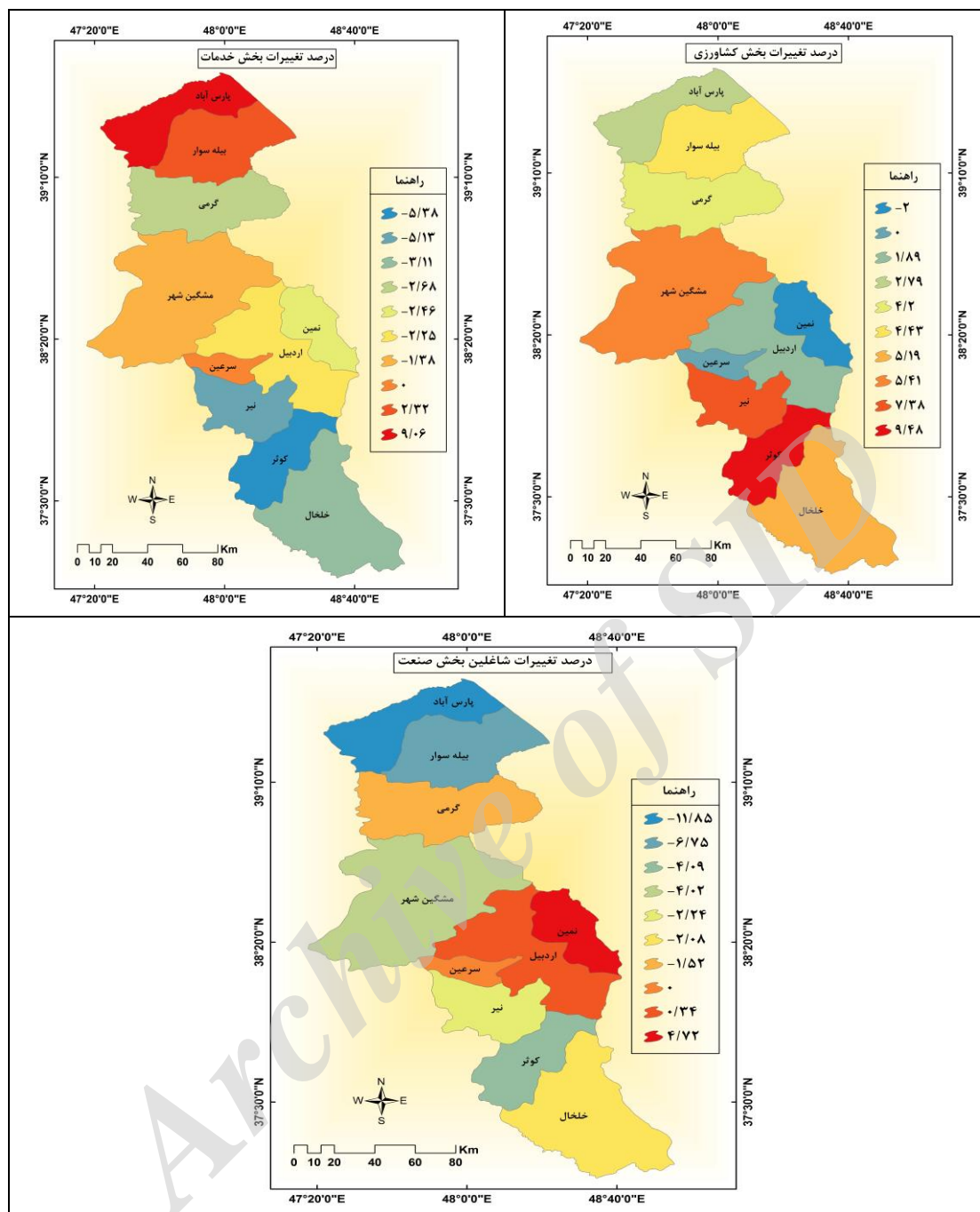
شکل ۱- موقعیت فضایی استان اردبیل - منبع: نگارندگان

یافته های تحقیق:

وضعیت شاخص اشتغال استان در سال های ۹۰-۸۵: در سال ۱۳۸۵ از مجموع ۱۹۴۹۲۶ هزار نفر شاغل در بخش های مختلف اقتصادی استان، ۱۱۸۶۵ نفر در بخش کشاورزی (۶/۰۸)، ۵۹۵۹۳ نفر در بخش صنعت (۳۰/۵۷) و ۱۲۳۴۶۸ نفر در بخش خدمات (۶۳/۳۴) مشغول به فعالیت بوده اند، که بیشترین شاغلین مربوط به بخش خدمات می باشد. همچنین در بررسی وضعیت اشتغال در بخش های مختلف اقتصادی در سال ۱۳۹۰، از مجموع ۲۱۲۴۹۷ نفر شاغل در بخش های اقتصادی، بخش کشاورزی با ۱۸۶۰۸ نفر (۸/۷۵)، ۲ درصد افزایش نسبت به سال ۱۳۸۵، بخش صنعت با جمعیت ۶۱۲۰۴ نفر (۲۸/۸)، با ۳ درصد کاهش و بخش خدمات با جمعیت ۱۳۲۶۸۵ نفر (۶۲/۴۴)، با یک درصد کاهش نسبت به سال ۱۳۸۵ را نشان می دهد. در مجموع در طی این ۵ سال فقط فرصت های شغلی در بخش کشاورزی افزایش یافته و در بخش های صنعت و خدمات نه تنها افزایش صورت نگرفته بلکه روند کاهش جزئی را نیز نشان می دهد. (شکل های ۳ و ۲ و جدول شماره ۲).

شکل ۳- درصد تغییرات سه بخش اقتصادی طی سال های ۹۰-۱۳۸۵ تهیه و تنظیم: نگارندگان، ۱۳۹۵.

جدول ۲- شاغلین مراکز شهرستان‌های استان اردبیل در بخش‌های سه گانه در سال ۱۳۸۵-۱۳۹۰

سال ۱۳۹۰				سال ۱۳۸۵				سال				
خدمات		صنعت		کشاورزی		خدمات		کشاورزی		بخش‌های سه گانه		
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	مراکز شهرستان‌ها		
۶۲/۵۹	۸۲۴۳۸	۳۱/۶۴	۴۱۶۷۰	۵/۷۶	۷۵۹۴	۶۴/۸۴	۷۷۸۳۵	۳۱/۳۰	۳۷۵۶۷	۳/۸۷	۴۶۴۴	اردبیل
۶۰/۳۶	۳۹۱۶	۱۲/۸۷	۸۳۵	۲۶/۷۷	۱۷۳۷	۵۸/۰۴	۳۳۷۸	۱۹/۶۲	۱۱۴۲	۲۲/۳۴	۱۳۰۰	بيله سوار
۶۰/۲۷	۱۳۱۱۵	۲۶/۵۶	۵۷۷۹	۱۳/۱۷	۲۸۶۵	۵۱/۲۱	۱۱۱۷۷	۳۸/۴۱	۸۳۸۲	۱۰/۳۸	۲۲۶۵	پارس آباد
۶۱/۶۸	۷۹۰۳	۲۶/۶۷	۳۴۱۷	۱۱/۶۵	۱۴۹۳	۶۴/۷۹	۷۲۲۲	۲۸/۷۵	۳۲۰۵	۶/۴۶	۷۲۰	خلخال
۷۹/۸۴	۷۰۱	۸/۸۸	۷۸	۱۱/۲۸	۹۹	-	-	-	-	-	-	سرعین
۶۱/۷۹	۱۲۸۷	۲۰/۶	۴۲۹	۱۷/۶۲	۳۶۷	۶۷/۱۷	۱۳۳۶	۲۴/۶۹	۴۹۱	۸/۱۴	۱۶۲	کوثر
۶۹/۹۷	۵۹۹۸	۲۱/۹۹	۱۷۹۱	۸/۰۴۳	۶۵۵	۷۲/۶۵	۵۷۱۶	۲۳/۵۱	۱۸۵۰	۳/۸۴	۳۰۲	گرمی
۶۶/۸۲	۱۳۵۷۳	۱۹/۲۳	۳۹۰۶	۱۳/۹۵	۲۸۳۳	۶۸/۲۰	۱۳۱۴۲	۵۳/۲۶	۴۴۸۲	۸/۵۴	۱۶۴۵	مشگین شهر
۴۴/۳۷	۲۸۳۵	۴۷/۸۹	۳۰۶۰	۷/۷۴	۴۹۵	۴۶/۸۳	۲۳۸۸	۴۳/۱۷	۲۲۰۱	۱۰	۵۱۰	نمین
۶۳/۲۲	۱۲۱۹	۱۲/۴	۲۳۹	۲۴/۳۸	۴۷۰	۶۸/۳۵	۱۲۷۴	۱۴/۶۴	۲۷۳	۱۷	۳۱۷	نیر
۶۲/۴۴	۱۳۲۶۸۵	۲۸/۸	۶۱۲۰۴	۸/۷۵	۱۸۶۰۸	۶۳/۳۴	۱۲۳۴۶۸	۳۰/۵۷	۵۹۵۹۳	۶/۰۹	۱۱۸۶۵	جمع

ماخذ: (سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰).

یافته‌های نرخ بیکاری: نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل فرمول نرخ بیکاری نشان می‌دهد که نرخ بیکاری در سال ۱۳۸۵ در استان اردبیل ۱۲/۸۴ درصد می‌باشد. بر این اساس بالاترین نرخ بیکاری در استان به نمین با ۲۳/۰۹ و کمترین نرخ بیکاری به شهر کوثر با ۵/۶۰ اختصاص دارد. همچنین نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل فرمول نرخ بیکاری نشان می‌دهد که نرخ بیکاری در سال ۱۳۹۰، در استان ۱۶/۹۳ درصد می‌باشد که نسبت به سال ۱۳۸۵ افزایش حدوداً ۴ درصدی نرخ بیکاری در این استان را نشان می‌دهد. بر این اساس در سال ۱۳۹۰ نرخ بیکاری برخی از شهرها همچون سرعین، خلخال، پارس‌آباد، بيله سوار از میانگین استانی بالاتر می‌باشد. بالاترین نرخ بیکاری به شهر سرعین با ۳۶/۲۸ و کمترین نرخ بیکاری همچنان به شهر کوثر با ۱۱/۹۲ اختصاص دارد. به نظر می‌رسد بالا بودن بیکاری در شهرستان سرعین بیشتر به دلیل فصلی بودن اشتغال در این شهرستان باشد. زیرا بیشتر فرصت‌های شغلی این شهرستان در بخش‌های خدمات گردشگری می‌باشد که با شروع فصل پاییز و کاهش تعداد گردشگران میزان بیکاری بصورت محسوس افزایش یافته است. (جدول شماره ۳).

جدول ۳- درصد نرخ بیکاری در مراکز استان اردبیل در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰

سال ۱۳۹۰				سال ۱۳۸۵				سال	
درصد	جمعیت	جمعیت	جمعیت	درصد	جمعیت	جمعیت	جمعیت	مراکز شهرستان‌ها	
بیکاری	بیکار	شاغل	فعال	بیکاری	بیکار	شاغل	فعال		
۱۵/۷۷	۲۴۶۵۵	۱۳۱۷۰۲	۱۵۶۳۵۷	۱۲/۹۷	۱۷۸۹۳	۱۲۰۰۶۰	۱۳۷۹۵۳	اردبیل	
۱۷/۳۹	۱۳۶۶	۶۴۸۸	۷۸۵۴	۱۴/۴۸	۹۸۵	۵۸۱۹	۶۸۰۴	بيله سوار	
۲۴/۶۳	۷۱۰۹	۲۱۷۵۹	۲۸۸۶۸	۱۱/۱۵	۲۷۳۸	۲۱۸۲۵	۲۴۵۶۳	پارس آباد	
۱۸/۴۸	۲۹۰۴	۱۲۸۱۳	۱۵۷۱۷	۱۶/۱۵	۲۱۴۷	۱۱۱۴۸	۱۳۲۹۵	خلخال	
۳۶/۲۸	۵۰۰	۸۷۸	۱۳۷۸	-	-	-	-	سرعین	
۱۱/۹۲	۲۸۲	۲۰۸۳	۲۳۶۵	۵/۶۰	۱۱۸	۱۹۸۹	۲۱۰۷	کوثر	
۱۵/۲۸	۱۴۶۹	۸۱۴۴	۹۶۱۳	۷/۵۷	۶۴۵	۷۸۷۱	۸۵۱۶	گرمی	
۱۵/۵۷	۳۷۴۷	۲۰۳۱۲	۲۴۰۵۹	۱۱/۵۶	۲۵۱۹	۱۹۲۷۲	۲۱۷۹۱	مشگین شهر	
۱۳/۱۰	۹۶۳	۶۳۹۰	۷۳۵۳	۲۳/۱۰	۱۵۳۲	۵۱۰۱	۶۶۳۳	نمین	
۱۳/۹۳	۳۱۲	۱۹۲۸	۲۲۴۰	۷/۰۸	۱۴۲	۱۸۶۴	۲۰۰۶	نیر	
۱۶/۹۳	۴۳۳۰۷	۲۱۲۴۹۷	۲۵۵۸۰۴	۱۲/۸۴	۲۸۷۱۹	۱۹۴۹۴۹	۲۲۳۶۶۸	جمع	

ماخذ: (محاسبات آماری نگارندگان)

یافته‌های مدل تغییر سهم:

ارزیابی داده های اشتغال بخشهای سه گانه اقتصاد با استفاده از روش تغییر سهم، در سطح استان و هر یک از شهرستان های استان اردبیل نتایج ذیل در ارتباط با تغییرات ساختار اشتغال حاصل گردید. برابر محاسبات انجام شده که در جدول (۴) ارائه شده است: نرخ رشد کل اقتصاد مرجع استان (A) برابر با ۰/۰۹ است. بر اساس نتایج بدست آمده در میان بخش های اقتصادی استان (B) بخش کشاورزی (۰/۴۷۸) وضعیت بهتری نسبت به بخش های دیگر استان دارد و دارای سیر صعودی بوده و از نرخ رشد بالایی برخوردار بوده است. بخش صنعت (۰/۰۶۳-) و خدمات (۰/۰۱۵-) دارای نزول و ضریب منفی بوده اند. در تحلیل عنصر (C) عملکرد هر بخش در سطح شهرستان های استان در بخش صنعت شهرهای اردبیل (۰/۰۸۲)، خلخال (۰/۰۳۹) و نمین (۰/۳۶۳) دارای سیر صعودی و ضریب مثبت بوده و شهرستان های بيله سوار (۰/۲۹۶)، پارس آباد (۰/۳۳۸)، کوثر (۰/۱۵۳-)، گرمی (۰/۰۵۹-)، مشگین شهر (۰/۱۵۶-) و نیر (۰/۱۵۲-) دارای نزول و ضریب منفی بوده اند. همچنین در تحلیل عنصر (C) عملکرد هر بخش در بین شهرستان های استان، در بخش کشاورزی شهرستان های اردبیل (۰/۰۶۷)، خلخال (۰/۵۰۵)، کوثر (۰/۷)، گرمی (۰/۶۰۱) و مشگین شهر (۰/۱۵۴) دارای صعود و ضریب مثبت بوده و شهرستان های بيله سوار (۰/۲۳۲-)، پارس آباد (۰/۳۰۳-)، نمین (۰/۰۳۲) و نیر (۰/۰۸۶-) دارای نزول و ضریب منفی بوده اند. در بخش خدمات نیز شهرستان های بيله سوار (۰/۰۸۵)، پارس آباد (۰/۰۹۹)، خلخال (۰/۰۲) و نمین (۰/۱۱۳) دارای صعود و ضریب مثبت بوده و شهرهای اردبیل (۰/۰۱۶-)، کوثر (۰/۱۱۱-)، گرمی (۰/۰۷۸-)، مشگین شهر (۰/۰۴۱-) و نیر (۰/۱۱۸-) دارای نزول و ضریب منفی بوده اند. (جدول شماره ۴).

بررسی تغییرات اشتغال مجموع عناصر (A+B+C) هر یک از بخشهای اقتصادی در سطح شهرستانها نشان می دهد که در بخش کشاورزی بالاترین ضریب مثبت به شهرستان کوثر (۱/۲۶۸) و پایین ترین ضریب به شهرستان نمین (۰/۰۳۲-) اختصاص دارد. در بخش صنعت بالاترین ضریب مثبت به شهرستان نمین (۰/۳۹) و پایین ترین به شهرستان پارس آباد (۰/۳۱۱-) مربوط است. همچنین در تحلیل تغییرات اشتغال بخش خدمات نیز نشان می دهد که شهرستان نمین با رقم (۰/۱۸۸) دارای بالاترین ضریب تغییر و شهرستان نیر با (۰/۰۴۳-) پایین ترین ضریب رشد را به خود اختصاص داده است.

جدول ۴- وضعیت اقتصادی بخش های مختلف اقتصادی استان اردبیل در مبنای اقتصاد مرجع (۱۳۸۵-۱۳۹۰)

مراکز شهرستانها	عناصر مدل تغییر سهم									
	A	کشاورزی			صنعت			خدمات		
		B	C	A+B+C	B	C	A+B+C	B	C	A+B+C
اردبیل	-۰/۰۹	۰/۴۷۸	۰/۰۶۷	۰/۶۳۵	-۰/۰۶۳	۰/۰۸۲	۰/۱۰۹	-۰/۰۱۵	-۰/۰۱۶	۰/۰۵۹
بيله سوار	-۰/۰۹	۰/۴۷۸	-۰/۲۳۲	۰/۳۳۶	-۰/۰۶۳	-۰/۲۶۹	-۰/۲۶۹	-۰/۰۱۵	۰/۰۸۵	۰/۱۶
پارس آباد	-۰/۰۹	۰/۴۷۸	-۰/۳۰۳	۰/۲۶۵	-۰/۰۶۳	-۰/۳۳۸	-۰/۳۱۱	-۰/۰۱۵	۰/۰۹۹	۰/۱۷۴
خلخال	-۰/۰۹	۰/۴۷۸	۰/۵۰۵	۱/۰۷۳	-۰/۰۶۳	۰/۰۳۹	۰/۰۶۶	-۰/۰۱۵	۰/۰۲	۰/۰۹۵
کوثر	-۰/۰۹	۰/۴۷۸	۰/۷	۱/۲۶۸	-۰/۰۶۳	-۰/۱۵۳	-۰/۱۲۶	-۰/۰۱۵	-۰/۱۱۱	-۰/۰۳۶
گرمی	-۰/۰۹	۰/۴۷۸	۰/۶۰۱	۱/۱۶۹	-۰/۰۶۳	-۰/۰۵۹	-۰/۰۳۲	-۰/۰۱۵	-۰/۰۷۸	-۰/۰۰۳
مشگین شهر	-۰/۰۹	۰/۴۷۸	۰/۱۵۴	۰/۷۲۲	-۰/۰۶۳	-۰/۱۵۶	-۰/۱۲۹	-۰/۰۱۵	-۰/۰۴۱	۰/۰۳۴
نمین	-۰/۰۹	۰/۴۷۸	-۰/۶	-۰/۰۳۲	-۰/۰۶۳	۰/۳۶۳	۰/۳۹	-۰/۰۱۵	۰/۱۱۳	۰/۱۸۸
نیر	-۰/۰۹	۰/۴۷۸	-۰/۰۸۶	۰/۴۸۲	-۰/۰۶۳	-۰/۱۵۲	-۰/۱۲۵	-۰/۰۱۵	-۰/۱۱۸	-۰/۰۴۳

ماخذ: (محاسبات آماری نگارندگان)

پس از مشخص شدن ضرایب A, B, C با استفاده از رابطه $(A+B+C)*i + i$ تغییرات اشتغال سال ۱۳۹۵ استان و شهرستانهای استان پیش بینی گردید. بر اساس جدول شماره (۵) تعداد شاغلان در هر سه بخش برای هر کدام از شهرستانها برای سال ۱۳۹۵ پیش بینی شده است. بر اساس نتایج بدست آمده در بخش کشاورزی همه شهرستانها به استثنای شهرستان نمین از رشد قابل ملاحظه فرصت های شغلی برخوردار هستند. در کل با توجه به مزیت های نسبی موجود در بخش کشاورزی با

برخورداری از بارش مناسب سالانه ۳۱۰ میلی متر و اراضی حاصلخیز (سازمان هواشناسی کشور، ۱۳۹۵ بخش کشاورزی استان از رشد نسبی خوبی در سال‌های اخیر برخوردار بوده و تبدیل به یکی از قطب‌های مهم کشاورزی کشور شده است. همچنین در بخش صنعت به جز شهرستان اردبیل و نمین بقیه شهرستان‌های با رشد منفی روبرو می‌شوند. در بخش خدمات هم همه شهرستان‌ها به بجز شهرستان‌های کوثر، گرمی و نیر که دارای رشد منفی جزئی هستند، دارای آهنگ رشد نسبتاً ملایمی هستند.

جدول ۵- پیش بینی اشتغال و میزان تغییرات آن در سال ۱۳۹۵ با توجه به ضریب تغییر سهم

پیش بینی اشتغال در سال ۱۳۹۵			میزان تغییرات اشتغال از سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰			مراکز شهرستان‌ها
خدمات	صنعت	کشاورزی	خدمات	صنعت	کشاورزی	
۸۷۳۰۱	۴۶۱۴۲	۱۲۴۱۶	۴۵۹۱/۹	۴۰۹۷/۶	۲۹۴۹/۳	اردبیل
۴۵۴۲	۶۱۰	۲۳۲۰	۵۳۷/۵	-۳۰۷/۱	۴۳۴/۸	بيله سوار
۱۵۳۹۷	۳۹۸۲	۳۶۲۴	۱۹۳۶/۴	-۲۶۰۴/۱	۵۹۹/۷	پارس آباد
۸۶۵۳	۳۶۴۳	۳۰۹۴	۶۷۹/۹	۲۱۱/۵	۷۷۲/۸	خلخال
۱۲۴۱	۳۷۵	۸۳۲	-۴۹/۲	-۶۲/۰۶	۲۰۴/۹	کوثر
۵۹۸۰	۱۷۳۳	۱۴۲۰	-۱۸/۸	-۵۹/۳	۳۵۲/۹	گرمی
۱۴۰۳۴	۳۴۰۲	۴۸۷۸	۴۲۹/۱	-۵۷۶/۶	۱۱۸۷/۷	مشگین شهر
۳۳۶۸	۴۲۵۳	۴۷۸	۴۴۶/۷	۸۵۸/۷	-۱۵/۰	نمین
۱۱۶۶	۲۱۰	۶۹۷	-۵۵/۲	-۳۴/۰	۱۵۲/۹	نیر

منبع: (محاسبات آماری نگارندگان)

یافته‌های مدل ضریب مکانی:

نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل ضریب مکانی نشان می‌دهد که در سال ۱۳۸۵ در بخش کشاورزی، شهرستان‌های بيله-سوار، پارس آباد، خخلال، کوثر، مشگین شهر، نمین و نیر صادرکننده و شهرهای اردبیل و گرمی واردکننده نیروی کار بوده‌اند. در بخش صنعت شهرستان‌های اردبیل، پارس آباد و نمین صادرکننده و شهرستان‌های بيله سوار، خخلال، کوثر، گرمی، مشگین شهر و نیر واردکننده نیروی کار بوده‌اند. همچنین در بخش خدمات شهرستان‌های اردبیل، خخلال، کوثر، گرمی، مشگین شهر و نیر صادرکننده بوده و شهرستان‌های بيله سوار، پارس آباد و نمین واردکننده نیروی کار بوده‌اند. نتایج و محاسبات ضریب مکانی سال ۱۳۹۰ هم تا حدودی مشابه نتایج ۱۳۸۵ استان می‌باشد. در مجموع نتایج حاصله نشان می‌دهد که بخش کشاورزی در استان از فعالیت پایه ای و نیز تا حدودی بخش خدمات هم از ویژگی فعالیت‌های پایه ای برخوردار هست. اما در ارتباط با بخش صنعت این بخش از فعالیت‌های غیرپایه ای در استان محسوب می‌شود. همچنین بر اساس نتایج حاصله در سال ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ هیچکدام از شهرها از نظر نیروی کار خودکفا نمی‌باشند. (جدول شماره ۶).

جدول ۶- تغییرات بخش های پایه ای مراکز شهرستان های استان اردبیل طی سال های ۹۰-۱۳۸۵

مراکز شهرستان ها	سال ۱۳۸۵			سال ۱۳۹۰		
	ضریب مکانی کشاورزی	ضریب مکانی صنعت	ضریب مکانی خدمات	ضریب مکانی کشاورزی	ضریب مکانی صنعت	ضریب مکانی خدمات
اردبیل	۰/۶۴	۱/۰۲	۱/۰۲	۰/۶۶	۱/۱۰	۱/۰۰
بيله سوار	۳/۶۷	۰/۶۴	۰/۹۲	۳/۰۴	۰/۴۵	۰/۹۷
پارس آباد	۱/۷۱	۱/۲۶	۰/۸۱	۱/۵۰	۰/۹۲	۰/۹۷
خلخال	۱/۰۶	۰/۹۴	۱/۰۲	۱/۳۲	۰/۹۳	۰/۹۹
سرعین ^۱	-	-	-	۱/۲۸	۰/۳۱	۱/۲۸
کوثر	۱/۳۴	۰/۸۱	۱/۰۶	۲/۰۰	۰/۷۲	۰/۹۹
گرمی	۰/۶۳	۰/۷۷	۱/۱۵	۰/۹۲	۰/۷۶	۱/۱۲
مشگین شهر	۱/۴۰	۰/۷۶	۱/۰۸	۱/۵۸	۰/۶۷	۱/۰۷
نمین	۱/۶۴	۱/۴۱	۰/۷۴	۰/۸۸	۱/۶۶	۰/۷۱
نیر	۲/۷۹	۰/۴۸	۱/۰۸	۲/۷۷	۰/۴۳	۱/۰۱۳

منبع: محاسبات آماری نگارندگان، ۱۳۹۵.

نتیجه گیری و پیشنهادها:

بررسی شاخص های اقتصادی به ویژه اشتغال نیروی انسانی از جایگاه مهمی در مطالعات جغرافیایی و منطقه ای برخوردار است. مدل های ضریب مکانی و تغییر سهم از ابزارهای مناسب در تحلیل وضعیت اشتغال نیروهای انسانی در بخش های سه گانه اقتصادی در سطوح و مقیاس شهرستانی و استانی می باشد. با این روش وضعیت اشتغال بخش های اقتصادی، میزان بیکاری و چشم انداز آتی با تداوم وضع موجود در سطح استان و به تفکیک شهرستان ها مشخص گردیده و با استناد به نتایج آن و مقایسه وضع موجود با پتانسیل های اقتصادی شهرستان ها می توان برنامه های آتی استانی و ناحیه ای را با رویکرد آمایشی جهت دهی کرد. بر این اساس وضعیت اشتغال در بخش های سه گانه استان اردبیل در طی سال های ۱۳۸۵ و ۹۰ با مدل های جغرافیایی اقتصادی (ضریب مکانی، تغییر سهم و میزان بیکاری) مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. بر اساس نتایج بدست آمده نرخ بیکاری در سال ۱۳۸۵ حدود ۱۲,۸ درصد بوده که در سال ۱۳۹۰ به ۱۶,۹ درصد افزایش یافته است. این میزان بیکاری در مقایسه با میانگین بیکاری کشور که به ترتیب در سال ۱۳۸۵ ۱۱,۳ و در سال ۱۳۹۰ ۱۲,۳ درصد بوده؛ بالاتر می باشد. با توجه به نتایج سایر مدلها در این مقاله، فعالیت پایه در این استان به جز تعداد کمی از شهرها از جمله مرکز استان و نیز شهرستان نمین، بقیه مراکز شهرستان بر پایه کشاورزی بوده و بعد از پایان فصل گرما فعالیت های کشاورزی نیز تا حدودی با کاهش روبرو می گردد. بدیهی است بخشی از بیکاری با این عامل توجیه می شود، لکن مهم ترین مسئله و نقطه ضعف در این استان استمرار فعالیت های کشاورزی بصورت سنتی و عدم تبدیل و هدایت این بخش به کشاورزی بازارگرا می باشد. بطوری که در فصل برداشت محصولات کشاورزی به ویژه باغی، انبوه محصولات باغی با قیمت نازلی به بازار عرضه شده و به دلیل مازاد بودن عرضه به تقاضا در این موقع از سال بخش قابل ملاحظه ای از محصولات فاسد گردیده و از بین می روند. راهبرد حل این مسئله ایجاد صنایع تبدیلی وابسته به کشاورزی و محصولات باغی در مرکز و شهرهای میانی استان می باشد. با استقرار اینگونه صنایع ضمن پویایی بخش صنعت، بخش کشاورزی و محصولات آن تجاری سازی گردیده و از این طریق در اشتغال زایی و افزایش درآمد

^۱ به دلیل اینکه شهرستان سرعین در سرشماری سال ۱۳۸۵ شهرستان نبوده و به عنوان یکی از شهرهای شهرستان اردبیل به شمار می آمد، داده های بخش های مختلف اقتصادی این شهر در این سال جداگانه محسوب نشده است. بنابراین داده های این شهرها در سال ۸۵ با مرکز شهرستان اردبیل مورد ارزیابی قرار گرفته است.

نقش مؤثری ایفاء خواهد کرد. همچنین با توجه به مدل ضریب مکانی، و نیز ضریب تغییر سهم در طی سال‌های ۱۳۸۵ الی ۹۰ بخش کشاورزی در تمام شهرستان‌ها بجز مرکز استان و نیز شهرستان نمین با رشد اشتغال روبرو بوده و عرضه کننده فرصت‌های شغلی استان می‌باشد. اما بخش صنعت تمام مراکز شهرستانی بجز نمین با رشد منفی فرصت‌های شغلی روبرو بوده و نیازمند توجه جدی و سرمایه‌گذاری در این بخش بویژه صنایع تبدیلی وابسته به کشاورزی و محصولات باغی می‌باشد. بخش خدمات در تمام شهرستان‌ها طی این دوره (۹۰-۱۳۸۵) تا حدود زیادی به مرز خودکفایی اشتغال نزدیک می‌باشد. در صورتی- که با توجه به موقعیت جغرافیایی استان از جمله همجواری با کشور آذربایجان و تاحدودی به ارمنستان و نخجوان زمینه توسعه بخش خدمات در زمینه ترانزیت کالا و حمل و نقل بیش از وضعیت موجود می‌باشد. همچنین بخش گردشگری طبیعی (اکوتوریسم) پتانسل بسیار مهمی برای توسعه بخش خدمات و فرصت‌های اشتغال محسوب می‌شود. مهم‌ترین عامل محرک این بخش‌ها توسعه زیرساخت‌های مربوط به بخش حمل و نقل از جمله راه آهن و اتصال استان به شهرهای مهم و پرجمعیت کشور می‌باشد. توسعه زیرساخت‌های جاده‌ای و ریلی و اتصال راه آهن سراسری کشور به این استان می‌تواند علاوه بر دسترسی به بازارهای مصرف داخلی، زمینه دسترسی آسان و کم هزینه مراکز پرجمعیت کشور به این استان را در طول سال فراهم نموده و بدین وسیله زمینه توسعه بخش‌های مختلف اقتصادی از جمله خدمات و گردشگری ایجاد می‌شود. در مجموع پیشنهادات ذیل برای توسعه بخش‌های اقتصادی و توسعه متوازن منطقه‌ای استان ارائه می‌گردد.

- توسعه زیرساخت‌های حمل و نقل بویژه تسریع در اتصال راه آهن سراسری کشور به استان به منظور دسترسی به بازارهای مصرف پرجمعیت داخل کشور و نیز استفاده از موقعیت منطقه ای استان در دسترسی به کشورهای منطقه شمالی (آذربایجان، ارمنستان، روسیه و ...)
- سرمایه گذاری در صنایع تبدیلی و غذایی وابسته به بخش کشاورزی برای تجاری سازی تولیدات این بخش با هدف افزایش بازدهی این بخش در اقتصاد استان و اشتغال زایی پایدار
- انجام مطالعات طرح‌های اکتشاف ذخایر معدنی استان به منظور ایجاد کارگاه‌های صنعتی و برطرف نمودن عقب ماندگی بخش صنعت استان
- افزایش و تقویت امکانات و تأسیسات گردشگری با توجه به جاذبه های تاریخی و طبیعی استان جهت فعال نمودن اقتصاد گردشگری و در نتیجه توسعه بخش خدمات استان.

References:

1. Ahmadi Pur,Z. Jafarzadeh,H . Mirzaie M.R. (2014). *Functional analysis of country divisions in implementation of land planning programs with emphasis on Iran, Regional Planning Quarterly, 14th year, No. 14, Marvdasht, pp. 1-12 [In Persian]*
2. Asayesh,H (1995), *Rural Economy, Tehran: Payame Noor University Press. [In Persian]*
3. Bakhtiari,S.Yahia Abadi,A.(2001). *Analysis of Structural Changes in Employment and the Study of the Transition of Labor between Economic Sectors of Iran.Journal of Humanities Research, University of Isfahan, No. 12, Isfahan, pp. 76-553 [In Persian]*
4. *Center for Statistics of Iran (2011), Statistical Yearbook of Ardabil Province, Territory and Climate Section [In Persian]*
5. *Center of Iranian History (1385-1383), General Population and Housing Census of the Cities of Ardebil Province [In Persian]*
6. Dadashpour,H.Fathejalali,A.(2013). *An Analysis of Regional Specialization Patterns and Spatial Focus of Industries in Iran. Journal of Zonal Planing Third Year, No. 11, Marvdasht, pp. 18-1 [In Persian]*
7. Griffin, Kate, McKenley, Terry (1997), *Human Development Translated by Gholamreza Khajehpour, Tehran: Wadaw Publishing. [In Persian]*
8. Hekmatneia,H.Mousavi.M.N.(2013). *Application of the model in geography with emphasis on urban and regional planning. Azad Peyama Publication, Third Edition, Tehran [In Persian]*

9. Kazemipour, Shahla (2006), *Recent and future developments in the employment and unemployment situation in Iran, with an emphasis on women's employment Condition*, JOURNAL OF POPULATION ASSOCIATION OF IRAN, pp20-42 [In Persian]
10. KHodaparast, M. Falahi, M. A., Salimifar, M. Haghnejad, A. (2012). *Validation of Wagner's Law, and Kenzi's View for the Iranian Economy: A time series analysis*. Quarterly Journal of Economic Research, Vol. 12, No. 1, Tehran, pp. 1-28. [In Persian]
11. -Knudsen, C (2002), *Shift-share Analysis, Further Examination of Models for the Description of Economic change*, Department of Geography, Bloomington, USA.
12. *Management and Planning Organization of Ardebil Province (2012) Studies of Ardebil province planning area. Summary of findings of provincial studies. Approved by the Planning and Development Council of Ardebil province [In Persian]*
13. Masoumi Ashkvari, S. H. (2006). *Fundamentals of Regional Planning*. Publishing Payam, Third Printing, Tehran, Iran [In Persian]
14. Mesrinejad shirin, L. torki. (2004). *Analysis of employment structure In the major economic sectors of the urban areas of Iran, using the method of Shift-Share Analysis, Location Quotient*. Humanities and Social Sciences Research, 15, tehran, pp. 109-128 [In Persian]
15. Mireie, M. arefi, M. Reshnofar, A. (2016). *Research on development and its inequalities in Lorestan province*. Journal of Zonal Planing, Sixth year. No. 21, Marvdasht, pp. 16-1 [In Persian]
16. Motie Langroudi Hasan, (2009) *Iranian Economic Geography*, Jahad University Press, Sixth Edition, Mashhad [In Persian]
17. sabagh Kermani, M. 1380. *Regional Economics (Models and Theories)*. samt Publication, Tehran [In Persian]
18. Sabagh Kermani, M. 1380. *Relative concentration of employment in the industrial activities of the provinces of the country*. Business Questionnaire. No. 17, pp. 63-85. [In Persian]
19. Sabbagh Kermani, Majid, Jamshidi, Ramadan (2001), *Analysis of the growth trend of employment and its structural changes in the industrial sector and various provinces of Iran*, Economic research. pp4-16 [In Persian]
20. Sarvar, R. Ashigi chahar borj, A & Alavi, S. (2016). *Economics and regional inequalities (Case study of Ardebil province)*. Journal of Zonal Planing, Sixth year, No. 24, Marvdasht, pp. 72-59 [In Persian]
21. Server, H. 2008. *Globalization of the economy and sustainable development of metropolitan areas (Case Study of Tehran Metropolitan Area)*. PhD thesis of geography and urban planning.
22. Sobhani, H. Darvishi, B. (2005). *Comparative Advantage and Structural Analysis of Employment in Ilam Province*. Journal of Economic Research, No. 70, pp. 188-159. [In Persian]
23. Supervisor Professor Mahdi Pour Taheri, Tarbiat Modares University. [In Persian]
24. Todarou, Michael (1995), *Economic Development in the Third World*, translation by Dr. Gholamali Farjaadi, Institute for Advanced Studies in Development Planning [In Persian]
25. Zangiabadi, A. Ahangari, sh. (2012). *Investigating the employment of West Azarbaijan's economic sectors using Shift-Share Analysis, Location Quotient*. Geography and Environmental Studies, Year 1, No. 20, Najafabad, pp. 7-22. [In Persian]
26. Ziyari, K. (2002). *Urban land use planning*. Yazd University Press, Third Edition [In Persian]
27. Ziyari, K. (2009). *Principles and Methods of Regional Planning*, Tehran University Press, Eighth Edition, [In Persian]